

ULOGA BAKE I DJEDA U OBITELJI: MIŠLJENJA I STAVOVI MAJKI¹⁴⁸

prof.dr.sc. Maja Ljubetić¹⁴⁹
doc.dr.sc. Anita Mandarić Vukušić
Ena Amižić
Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet u Splitu
Odsjek za pedagogiju
Republika Hrvatska

Sažetak: *Suvremena obitelj značajno je promijenila svoju strukturu, u odnosu na protekla desetljeća, na način da se povećao broj nuklearnih i jednoroditeljskih obitelji te obitelji s ponovno sklopjenim brakovima, a smanjio se broj proširenih ili višegeneracijskih obitelji. Rastući trend je samostalni život roditelja i njihove djece u vlastitim domaćinstvima, dok je stanovanje s članovima proširenih obitelji rijetkost. Iako trendovi ukazuju na želju za osamostaljenjem „mladih“ obitelji, ipak je razvidna želja mladih roditelja da održavaju (više-manje) bliske kontakte i odnose sa svojim roditeljima i matičnom obitelji, odnosno bakama i djedovima vlastite djece. Bake i djedovi predstavljaju najprirodniju zamjenu za roditelje, a zbog životnog iskustva mogu biti izvor znanja i podrške koja može pomoći u djetetovu razvoju. S ciljem utvrđivanja stavova roditelja o uključenosti baka i djedova u život obitelji provedeni su intervjui sa šesnaest (16) majki djece rane i predškolske dobi. Rezultati istraživačkog dijela ovog rada upućuju na to da postoje prednosti i nedostaci aktivne uključenosti baka i djedova u živote obitelji, ali i efekti neuključivanja baka i djedova u djetetov odgoj na sve dionike. Kao prednosti navedeni su emocionalna, fizička i financijska potpora, pružanje savjeta, zadovoljstvo zbog kvalitete baka-unuće odnosa, vrijeme „za sebe“ te izbjegavanje pohađanja jaslica/vrtića dok se nedostacima smatraju pretjerano miješanje u djetetov odgoj, popustljivost prema unucima, (pre)velika afektivna povezanost djeteta s bakom i djedom, gubitak roditeljskog autoriteta te financijsko opterećenje za roditelja zbog stečenih navika. Također, utvrđeni su i pozitivni i negativni efekti nesudjelovanja baka i djedova u odgoju djece i to za njih same, djecu i njihove roditelje. Činjenica jest da je odgoj djeteta uz potporu baka i djedova najčešće lakši, a ono što bake i djedovi mogu pružiti svojim unucima je bezuvjetna ljubav, osjećaj sigurnosti, zajedništva i podrške no, ponekad smjer može biti i neželjen.*

Ključne riječi: *baka/djed, obitelj, odnosi, potpora, roditeljstvo.*

UVOD

S obzirom na različita usmjerenja znanstvenika (psihologija, pedagogija, sociologija, medicina itd.) različiti su i pristupi određenju obitelji. Sociološka definicija, obitelj određuje kao „ideološki i simbolički konstrukt određen vrlo specifičnim emocionalnim odnosima koji u njemu vladaju, pa je obitelj moguće shvatiti i kao primarnu emocionalnu i socijalnu zajednicu roditelja i njihove biološke ili

¹⁴⁸ Rad je dio znanstveno-istraživačkog projekta „Osnaživanje obitelji za razvoj pozitivnih odnosa i obiteljskog zajedništva” (potpora Sveučilište u Rijeci, šifra uniri-drustv-18-16 1132, voditeljica prof.dr.sc. Jasminka Zloković).

¹⁴⁹ prof.dr.sc. Maja Ljubetić (ljubetic@ffst.hr), doc.dr.sc. Anita Mandarić Vukušić (amandari@ffst.hr), Ena Amižić (ena.amizic@gmail.com).

adoptirane djece” (Ljubetić, 2007, str. 5). Archard (2010), obitelj određuje kao multigeneracijsku skupinu koja živi u zajednici relativno stabilno te čiji odrasli pojedinci preuzimaju primarnu skrbničku brigu za uzdržavanu djecu. Iz ovoga određenja razvidno je kako se obitelj definira u smislu njezine funkcije odnosno, skrbničke odgovornosti odraslih pojedinaca za djecu, u čemu sudjeluje više generacije jedne obitelji. Nastupanjem industrijalizacije i urbanizacije postupno je nestala proširena obitelj koja se sastojala od nekoliko naraštaja u istom domaćinstvu te se postupno transformirala u tipičnu urbanu odnosno, nuklearnu obitelj koju čine muž i žena i njihovo maloljetno potomstvo (Haralambos i Heald, 1980). Tijekom svog razvoja dijete može živjeti u obitelji različite i promjenjive strukture pa se u praksi nailazi na sve raznovrsnije tipove obitelji: „1) dvoroditeljske obitelji s dva biološka roditelja, 2) dvoroditeljske obitelji s dva adoptivna roditelja, 3) jednoroditeljske obitelji s podjednakom podjelom roditeljstva oca i majke, 4) jednoroditeljske obitelji s majkom kao glavom obitelji uz kontakte s ocem, 5) jednoroditeljske obitelji s majkom kao glavom obitelji bez kontakta s ocem, 6) jednoroditeljske obitelji s majkom kao glavom obitelji bez poznatog oca, 7) jednoroditeljske obitelji s ocem kao glavom obitelji, 8) dvoroditeljske obitelji s majkom i poočimom, 9) dvoroditeljske obitelji s ocem i pomajkom, 10) jednoroditeljske obitelji unutar majčine roditeljske obitelji“ (Čudina–Obradović i Obradović, 2006, str. 297) te niz drugih. Razvidno je kako se struktura obitelji mijenja u skladu s gospodarskim i društvenim promjenama (Čudina–Obradović i Obradović, 2006), ali i religijskim i filozofskim uvjerenjima određenog društva. Novije studije dokazuju kako „standardni model nuklearne obitelji“ sve više zamjenjuju različite alternativne obiteljske forme i stilovi života¹⁵⁰. No, u fokusu interesa znanstvene i stručne javnosti ne bi trebala biti toliko strukturalna raznolikost koliko obiteljska funkcionalnost odnosno, kapacitet obitelji posebice, roditelja da uspješno zadovolji potrebe i omogući cjeloviti i zdrav razvoj i učenje svih svojih članova, a posebice djece. Stoga, Schaffer (2000, 204) naglašava kako „gledano iz dječjeg kuta, obitelj može biti u mnogo oblika, ali i dalje funkcionira kao siguran temelj za zdrav razvoj djeteta“. Zdrave, funkcionalne, integrirane obitelji svjesne svoje odgovornosti za dobrobit svojih članova, sustavno rade na građenju međusobnih odnosa i sigurnom, potičućem i podržavajućem obiteljskom ozračju koje nastoje stalno unaprjeđivati (Ljubetić, 2007; Smith i sur., 2009; Seiffge-Krenke i Pakalniskiene, 2011; Berc i sur., 2017). Razmatranju obitelji pristupa se unutar niza teorija (teorija obiteljske zajednice, teorija sustava, razvojna teorija i sl.) koje objašnjavaju dinamične obiteljske procese kao primjerice, analiza aktivnosti koje se odvijaju između srodnika u pružanju međusobne pomoći, što može imati posebno značenje za članove obitelji u slučajevima stresnih i kriznih životnih situacija. Također, srodnici su subjekti važni za zadovoljavanje egzistencijalnih potreba nužnih za „generacijsko preživljavanje“ (Zloković i Čekolj, 2018). Pri tome, ističe se važnost obiteljske kohezije, fleksibilnosti, oblika i vještina komunikacije u obitelji, a kao temeljna pretpostavka ističu se uravnoteženi tipovi odnosa koji uvijek prednjače u svojoj kvaliteti u odnosu na neuravnotežene (Olson i Garrall, 2003, prema Zloković i Čekolj, 2018). Ovakvi pristupi razumijevanju obitelji mogu poslužiti u objašnjenju važnosti uključenosti djeda i baka kao najbližih srodnika obitelji te doprinosa koji mogu imati na obiteljsko funkciniranje nuklearne obitelji.

S obzirom na vanjske poglavito, ekonomske utjecaje i zaposlenost supružnika nuklearne obitelji (Čudina–Obradović i Obradović, 2006) najčešće su jednohraniteljske (otac hranitelj i majka kućanica/odgojiteljica) i dvohraniteljske obitelji (najčešće po modelu: oba roditelja zaposlena izvan kuće i podjednako dijele kućanske i odgojiteljske dužnosti). Nažalost, veliki je broj i onih nuklearnih obitelji u kojima su oba roditelja nezaposlena i bez prihoda ili nemaju dostatno kapaciteta za zdravo podizanje djece, pa je potpora roditeljstvu u tim obiteljima neophodna od strane proširene obitelji poglavito, djedova i baka te uže i šire društvene zajednice. Razvidno je kako i Hrvatsku (DZS, 2018) sve više zahvaćaju trendovi zemalja zapadno-europskog kruga (češći razvodi brakova, povećani broj samohranih roditelja,

¹⁵⁰ Existential Field 1: Family Structures & Family Forms – An Overview of Major Trends and Developments Working Report (April 2010) https://www.ag-familie.de/media/agfdoc/EF1_Family_Structures_Family_Forms.pdf (posjećeno: 03.3. 2020.)

sve starija dob zasnivanja bračne zajednice i rađanje te sve viša obrazovna struktura roditelja). Iako država Hrvatska ustraje u donošenju različitih populacijskih mjera očito je, da su one nedostatne kada je u pitanju iseljavanje mladih, fertilnih pojedinaca i čitavih obitelji. Moguće je da je dijelom razlog tome i činjenica, da su bake i djedovi, od kojih se očekuje pomoć u podizanju djece, u visokoj životnoj dobi još uvijek zaposleni na svojim radnim mjestima, pa ne mogu odgovoriti potrebama mladih obitelji.

NOVI PROCESI, NOVE ULOGE, NOVI IZAZOVI

Za većinu baka i djedova, vijest o rođenju unučadi je jedna od najsretnijih u njihovu životu. Pomisao na novog člana obitelji dovoljna je da proizvede kovitlac emocija - od radosti i iščekivanja do anksioznosti, tuge i nesigurnosti. Postati bakom ili djedom istodobno je uzbuđljivo i stresno iskustvo. Pruchno i Johanson (1996, prema Dujmović, 2008) to razdoblje nazivaju „protutranzicijom“ jer bake i djedovi ne mogu utjecati na početak tog razdoblja. To razdoblje može se preklapati s drugim važnim događajima i odgovornostima u njihovu životu, pogotovo kada bake i djedovi, roditelji i unuci žive u istom domaćinstvu. Dolazak unučadi navješćuje početak jedne nove generacije u obitelj. Bake i djedovi osjećaju da stare, međutim, ako je to cijena koju će platiti da bi uživali u vremenu koje će posvetiti unucima, ali i unuci njima, onda je „pogodba vrlo dobra“ (Dujmović, 2008). Koliko god da su vremena nova i drugačija nego nekada, jedno ostaje isto, a to je da budući roditelji na neki novi i sasvim specifičan način trebaju svoje roditelje. Nekada im trebaju kao „rame za plakanje“ ili učenje, kao pomoć kod priprema za prihvatanje novog člana ili kao psihička podrška dok prolaze kroz zahtjevne životne promjene. Stoga, mjeseci do rođenja djeteta mogu biti odlična prilika za roditelje, bake i djedove da postanu povezani i izgrade čvrst temelj za dobar odnos sa svojim (budućim) unucima (Dujmović, 2008). U današnjim složenim uvjetima života roditelji moraju ulagati puno truda kako bi uspjeli uskladiti obiteljski život s poslovnim obvezama što je izuzetno zahtjevno te se prirodno, žele oslaniti na svoje roditelje. Iako zdravi, vitalni i željni pomoći svojoj djeci i unučadi najčešće, zbog poslovnih obveza to nisu u mogućnosti pa kako bi uskladili mogućnosti i očekivanja moraju biti otvoreni i fleksibilni (Dujmović, 2008). Iz perspektive obiteljskih odnosa, uloga djedova i baka odnosi se primarno, na interpersonalnu uključenost i sudjelovanje u različitim aktivnostima u obiteljskom i izvanobiteljskom kontekstu, ali i otvorenost prema vrlo specifičnim svakodnevnim iskustvima (Kivnick, 1983, prema Klepić i Laklija, 2018). Tijekom duljeg životnog vijeka bake i djedovi stekli su iskustva s vrlo različitim pojedincima i imali priliku upoznati različite obrasce ponašanja te naučiti kako ih razumijevati i na njih odgovarati, ali i kako se s njima povezati. Ta dragocjena iskustva mogu ponuditi svojoj unučadi putem prepričavanja vlastitih i tuđih doživljaja u ozračju brižnih, nježnih i punih ljubavi odnosa (Dowshen, 2009, prema Yusuf, 2014).

Baka i djed mogu biti djelotvorna potpora u odgoju i razvoju njihove unučadi, ali isto tako mogu biti i na štetu njihove dobrobiti. Ta je pojava u literaturi poznata kao „efekt trećih stranaka“ (Bronfenbrenner, 1997, str. 92). Pozitivan učinak postiže se ohrabriranjem, pružanjem potpore i iskazivanjem povjerenja, informiranjem, omogućavanjem fizičke i financijske pomoći ili pak, pružanjem primjerenoga modela ponašanja, dok se negativni učinak prepoznaje kroz ometanje u stvaranju kvalitetnih odnosa između roditelja i djeteta posebice, ako te „treće strane“ razviju suparnički, neprijateljski odnos s roditeljima djece. No, to ne umanjuje činjenicu da u slučajevima poremećenog roditeljstva ili poremećenih bračnih i partnerskih odnosa, odsustvo trećih strana može imati puno negativniji učinak za dijete (Bronfenbrenner, 1997). Činjenica jest kako su bake i djedovi najprirodnija zamjena za roditelje (Vekić Kljaić, 2008), a zbog životnog iskustva mogu biti izvor znanja i podrške koja može pomoći u djetetovu razvoju. Također, baka/ djed – unuča odnos i njihovo zajedničko druženje djeluje blagotvorno na bake i djedove. Ponovo ih afirmira, angažira u prijenosu znanja, iskustva i mudrosti na mlađe generacije, ali i jača njihove afektivne kapacitete. Kao što je roditeljstvo zahtjevna uloga tako i bakama i djedovima nova uloga donosi nove izazove te zahtjeva prilagodbu, promišljanje i planiranje. Njihova uloga može biti: obiteljski povjesničar, mentor, prijatelj za igru, savjetnik, ali i surogat-roditelj (Beebe i Duncan, 2006). Najljepši dar koji bake i djedovi mogu pružiti svojim unucima, jest poglavito bezuvjetna ljubav, a onda i bezuvjetna podrška. Oni su zlatni rudnik znanja, iskustava, talenata i vještina. Čitanje, pričanje priča te poučavanje unuka raznim vještinama, aktivnosti su koje se mogu odvijati kroz igru koja će dovesti do

zblizavanja i stvaranja posebnog odnosa. Kvalitetno zajedničko provođenje vremena prilika je da jedni od drugih uče, ali ono što je najvažnije, da međusobno razgovaraju (Beebe i Duncan, 2006). Jedan od najmoćnijih načina učenja je učenje po modelu. Roditelji, bake i djedovi, odgajatelji i učitelji nastoje prenijeti djeci vrijednosti koje i sami poštuju, ali i vrijednosti karakteristične za kulturu društva u kojem žive. Takvim učenjem pripremaju djecu za uspješnu prilagodbu društvu, a to se odnosi na prihvaćanje i življenje u skladu s njegovim vrijednostima (Družinec, 2016). Usvajanje tih vrijednosti olakšava se u okolini u kojoj se dijete osjeća sigurno, voljeno, uvaženo i slobodno.

Roditelji i ostali odgajatelji moraju biti svjesni svoje uloge modela koji djeca kopiraju. Mnoga su djeca promatrači i oponašaju ono što odrasli rade. Ako bake i djedovi idu u crkvu, unuci uče vrijednost duhovnosti, ako pak rade iako su u mirovini, djeca uče važnost radne etike i truda, a pokazivanjem ljubavi i međusobnim pomaganjem, uče se vrijednostima braka i suživota (Beebe i Duncan, 2006). Osim ovih, moglo bi se reći duhovnih dobrobiti od odnosa bake i djeda sa svojom djecom i unucima, važno je istaknuti i onu materijalnu odnosno, financijsku pomoć koju baka i djed mogu pružiti svojoj djeci kako bi na indirektni način pomogli svojim unucima. Uključeni i angažirani baka i djed mogu značajno doprinijeti cjelovitom i zdravom razvoju djeteta te mu omogućiti stjecanje znanja i iskustava sasvim drugačijih od onih roditeljskih. Mladim roditeljima mogu pak, poslužiti kao svojevrsni korektiv u odgojnom djelovanju ili model za oblikovanje vlastitog odgojnog stila. No, pored navedenih (i drugih) dobrobiti, svjedoci smo i nedostataka i negativnih učinaka neprimjerenog i/ili dominantnog uplitanja djedova i baka u život i odgoj mlade obitelji.

Često, zbog užurbanog životnog i radnog tempa, roditelji ponekad griješe prepuštajući glavnu ulogu u odgoju djece bakama i djedovima. Tada, djeca mogu razviti veću privrženost prema baki i djedu pa se roditelji u pokušaju preuzimanja vodeće uloge u odgoju djeteta ponekad teško snalaze nailazeći na otpor poglavito, kod djece. Ponekad, roditelji žale se da bake i djedovi udovoljavaju svakoj djetetovoj želji, u svemu im popuštaju i previše se miješaju u djetetov odgoj (Vekić Kljaić, 2008), što često na kušnju stavlja roditeljski autoritet. Objašnjenja takvih ponašanja baka i djedova moguće je naći u činjenici da je veći dio života iza njih, da su si osigurali egzistenciju i status, da imaju manje dnevnih obveza pa se mogu potpuno posvetiti unučadi. Istodobno, druženje i igra s unučadi prilika je da isprave one greške koje su činili kada su i sami bili mladi roditelji (Vekić Kljaić, 2008). Stoga, kako bi dobrobiti od baka i djed odnosa s unučadi bile puno izraženije od eventualnih negativnih utjecaja, važno je da roditelji imaju svoje roditeljstvo u kontroli i postavbe jasne granice. Roditeljska je obveza i odgovornost preuzeti dominantnu ulogu za odgoj djece (Buljan Flander i sur., 2018). Ako su roditelji međusobno usuglašeni i dosljedno stoje iza toga što dijete smije, a što ne bit će mnogo lakše postaviti i kontrolirati granice. Istodobno, time će se smanjiti mogućnost prevelikog uplitanja i negativnih učinaka baka i djedova u odgoju djeteta (Ljubetić, 2012).

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Problem i cilj istraživanja

Problem istraživanja odnosi se na ulogu bake i djeda u odgoju djece te moguće pozitivne i negativne učinke njihova angažmana na djetetov razvoj i odgoj.

U današnjem vremenu ubrzanog životnog ritma, radnoga vremena roditelja koji često izlazi iz okvira propisanoga, potrebom osiguranja egzistencije i profesionalnog statusa s jedne strane, i želje da se pravodobno odgovori potrebama djece, odgoja i obitelji s druge strane, mladi roditelji su često u raskoraku potreba/želja i mogućnostima. Taj jaz mogućeg i željenog često premošćuju bake i djedovi i to najčešće, u onom dijelu koji se odnosi na fizičku brigu, skrb, njegu, odgoj, igru i učenje djece predškolske, ali i starije dobi. Posljednjih desetljeća, uloga bake i djeda u odgoju djeteta promijenjena je. Najčešće, oni se pojavljuju kao nadopuna roditeljskom odgoju (uz ili bez djetetova boravka u ustanovama ranoga odgoja i obrazovanja), ili pak, u potpunosti preuzimaju brigu o djetetu jer dijele zajedničko domaćinstvo. Čak i u obiteljima gdje su oba roditelja nezaposlena i imaju vremena skrbiti o djetetu, bake i djedovi imaju značajnu ulogu u djetetovu odgoju i razvoju.

Temeljem svega navedenoga, cilj istraživanja bio je utvrditi ulogu bake i djeda u odgoju svoje unučadi te osvijetliti prednosti i nedostatke te uloge iz perspektive mladih majki. S ciljem utvrđivanja njihovih stavova o uključenosti i kvaliteti te uključenosti baka i djedova u život obitelji provedeni su intervjui sa šesnaest majki djece rane i predškolske dobi.

Polazište ovog istraživanja u skladu s problemom i ciljem istraživanja, jesu sljedeća istraživačka pitanja:

1. Sudjeluju li bake i djedovi u odgoju njihove unučadi?
2. Koje su dobrobiti aktivnog sudjelovanja bake i djeda u odgoju njihove unučadi?
3. Koji su nedostaci aktivnog sudjelovanja bake i djeda u odgoju njihove unučadi?

U radu koristi se kvalitativna metodologija jer omogućava kvalitetniji uvid u osobna iskustva sudionika.

1. Postupak provedbe istraživanja

U okviru kvalitativne metodologije, u istraživanju koristila se metoda polustrukturiranog intervjua, a u skladu sa smjernicama za njegovu pripremu i provođenje (Jacob i Furgerson, 2012). Polustrukturirani intervjui ima definirano područje odnosno, tematiku intervjua, u skladu s kojim intervjuer postavlja pitanja (Nietzel i sur., 2002). Smisao ove metode je dobiti detaljniju sliku i razumijevanje problema istraživanja (Tkalac Verčić i sur., 2014).

Intervjue su provele sve tri autorice ovoga rada u tri ustanove ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja u gradu Splitu u vremenu od rujna do prosinca 2019. godine. Uz prethodnu suglasnost sudionica, razgovori su bili snimani te su bilježene reakcije sudionica na pojedina pitanja kao i njihova facijalna ekspresija i neverbalne poruke. Istodobno, intervjuerke su bilježile i svoje misli i osjećaje koje su osvijestile tijekom provođenja intervjua, a koje su ih potakle na postavljanje dodatnih pitanja. Intervju je bio koncipiran tako da je tematski „pokrivao“ istraživačka pitanja, a težište je bilo na majčinoj perspektivi odnosno, doživljaju i interpretaciji pružene pomoći ili izostanka te pomoći od strane bake i djedova. Sudionicama istraživanja postavljana su pitanja otvorenoga tipa kako bi im se omogućilo da nesmetano govore vlastitim riječima, slobodno odaberu koliko žele reći na pojedinu temu te da prema vlastitoj želji proširuju svoje iskaze. Pred početak provedbe intervjua sudionice su upoznate sa svrhom i ciljem istraživanja te načinom njegove provedbe. Svima je bio istaknut način zaštite anonimnosti te su bile upozorene kako u svakom trenutku mogu odustati od sudjelovanja u intervjuu i/ili odbiti odgovoriti na pojedino pitanje. Sve sudionice istraživanja dragovoljno su pristale na snimanje intervjua. Tako su poštovana osnovna načela Etičkog kodeksa. Transkripti provedenih intervjua dati su na pregled sudionicama istraživanja.

Uzorak i saturacija ispitanika

S obzirom na cilj istraživanja, kontaktirane su odgojiteljice iz tri ustanove ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja u Splitu kako bi istraživačicama omogućile susret sa šesnaest majki djece u dobi od 3 do 6 godina života. Osam sudionica je imalo potporu od strane uglavnom, baka, a osam majka nije. Majke (sudionice istraživanja) putem odgojiteljica i stručnih suradnica upoznate su sa svrhom, ciljem i načinom provedbe istraživanja za što su dale svoju privolu. U uzorak su uključene majke koje prema saznanjima odgojiteljica imaju ili nemaju potporu baka i djedova u odgoju djece rane i predškolske dobi. Prema Glonti i Hren (2018), ključno načelo za određivanje veličine uzorka u kvalitativnim istraživanjima je saturacija. Podaci dobiveni intervjuiranjem su kodirani i nakon što su se počeli ponavljati odnosno, više se nisu pojavljivali novi kodovi postignuta je saturacija (Glaser i Strauss, 1967). Prema Ando i sur. (2014), 16 intervjua je zadovoljavajuća veličina uzorka za tematsku analizu više razine kodiranja.

Teškoće i ograničenja intervjua

Iako su sudionice dragovoljno sudjelovale u istraživanju moguće je da nisu bile potpuno iskrene i otvorene u davanju odgovora jer nisu željele kritizirati svoje roditelje, svestra ili svestru. Dodatna otegotna okolnost jest i činjenica da za vrijeme intervjuiranja sudionice i intervjuerke nisu uspjele izgraditi odnos koji bi osigurao povjerenje i potpunu otvorenost. Moguće je kako i osobine ličnosti istraživačica i njihov pristup nije u potpunosti bio onakav kako su to sudionice očekivale i željele (Tkalac Verčić i sur., 2014). Najvećim ograničenjem ipak, smatra se vrijeme koje je potrebno izdvojiti za provedbu intervjua (individualno) u mirnom okruženju i opušteno, a što je u dječjem vrtiću ponekad teško osigurati.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA

Dobiveni rezultati prikazani su tablično (tablica 1), a u odnosu na istraživačke probleme te pripadajuće kodove. Sve sudionice osim jedne majke zaposlene su, imaju od 2 djece predškolske i rane školske dobi te jedna majka ima troje djece (1 rane i predškolske dobi 2 djece osnovnoškolske i srednjoškolske dobi). Od 8 intervjuiranih majki koje su imale potporu baka njih 4 je procjenjivalo sudjelovanje vlastite majke, 3 svestre, a 1 i bake i svestre (prema vlastitoj želji).

Tablica 1. Rezultati i pripadajući im kodovi.

Tema	Kodovi
1. (Ne)sudjelovanje baka i djedova u odgoju unučadi	<ul style="list-style-type: none">• Bake (majke)• Bake (svestre)• Djedovi (vikend uključivanje zbog posla, logistika)• Sudjelovanje (vlastiti odabir sudionice, baka u mirovini, zajedničko domaćinstvo, spremnost bake na angažman)• Nesudjelovanje (vlastiti odabir sudionice, udaljenost, baka u radnom odnosu, nespremnost baka na pružanje pomoći)
2. Dobrobiti aktivnog sudjelovanja	<ul style="list-style-type: none">• Emocionalna potpora• Savjeti• Prisutnost - osjećaj sigurnosti• Fizička pomoć (kućanski poslovi, obavljanje kupovine, pomaganje oko mlađeg djeteta i provođenje vremena sa starijim djetetom)• Financijska pomoć (kupnja sitnica za djecu, odjeća, prehrambeni artikli)• Zadovoljstvo (sudionica zbog druženja/odnosa djece s bakom/djedom)• Vrijeme za sebe i supruga• Izbjegavanje upisa u jaslice i vrtić
3. Nedostaci aktivnog sudjelovanja	<ul style="list-style-type: none">• Pretjerana afektivna povezanost djeteta- baka/djed• Popuštanje djetetu(razmaženost)• Miješanje u roditeljski odgoj• Gubitak roditeljskog autoriteta• Financijsko opterećenje za roditelja (zbog stečenih navika s bakom/djedom)

(Ne)sudjelovanje baka i djedova u odgoju unučadi

Prvo istraživačko pitanje odnosilo se istraživanje (ne)sudjelovanja baka i djedova u odgoju djeteta te niz podpitanja koja su pokušala „osvijetliti“ to pitanje kao primjerice, čiji je to bio izbor?, osjećaji koje je sudionica s time u svezi imala?, procjenjuje li se (ne)sudjelovanje majke ili svestre i sl. Pregledom

dobivenih odgovora moguće je zaključiti kako su u procjeni sudionica gotovo jednako bile zastupljene njihove majke i svekrve, ali djedovi s obje strane značajno manje.

M1: „Majka mi je bila najveća potpora kroz cijeli proces trudnoće, a i kasnije kada sam rodila. Iako sam pročitala dosta knjiga, njeni su se savjeti pokazali najkorisnijima. Često je tu da me smiri u situacijama kao što su prva temperatura, grčevi i rast zubića“; M15: „Mi smo bili premladi i za brak i za dijete. Suprug je tek počeo raditi, a ja sam studirala. Baka i djed su bili uvijek „na usluzi“. Nekada i previše“. M2: „Moja je majka (djetetova baka) praktički odgojila moje dijete. To je bio moj izbor. Imala sam najviše povjerenja u nju... Djed se također uključivao kada je trebalo, ali je on više bio „logistika“.

Istražujući detaljnije temu izbora (ne)sudjelovanja baka i djedova u odgoju djece odgovori sudionica kretali su se od okolnosti koje su „primorale“ bake i djedove na uključenost primjerice, M3: „Intenzivno su sudjelovali baka i djed s očeve strane. Moji se uopće nisu uključivali, jer su živjeli u drugom gradu, a i nisu se najbolje slagali s roditeljima mog supruga. To nije bio moj izbor, ali kako smo živjeli u istom domaćinstvu sa suprugovim roditeljima, to je bilo nekako prirodno“, preko M6: „Bio je to moj izbor. Sreća da je majka to objeručke prihvatila. Svekrva se uključivala kada smo god to od nje tražili“ do M11: „U odgoj moje djece su se povremeno i vremenski vrlo kratko uključivali moji roditelji (jer su oboje bili zaposleni, ali se zato često uključivala susjeda). To je bio jedan od razloga njihove neuključenosti (koji su često isticali), a drugi, stvarni je bila njihova nespремnost da svoj komoditet (u slobodnom vremenu) podrede zahtjevima i potrebama djeteta. Nedostatna uključenost mojih roditelja nije bila moj izbor i vrlo često sam u trenutcima bespomoćnosti (zbog kroničnog umora i iscrpljenosti) kipjela od bijesa, jer sam ih uspoređivala s roditeljima mojih prijateljica koji su nesebično pomagali u svakom trenutku kada je to bilo potrebno. Moja ljutnja zbog njihove neosjetljivosti na moje potrebe bila je pregolema.“

Iz iskaza, razvidno je da se u odgoj unučadi gotovo podjednako uključuju i majke i svekrve sudionica. Vrlo je vjerojatno, kako kada je u pitanju odnos baka/djed – unuci, ostale obiteljske interakcije i eventualna neslaganja na relaciji svekrva-nevjesta (a što su i moguće stereotipije) prelaze u drugi plan. Najčešće, bake su te koje aktivno i izravno participiraju u brizi, skrbi i odgoju unučadi, ali i uloga djedova koja je najčešće logistička (posebice, ako je kontinuirana), nije zanemariva, jer se bake tada, još intenzivnije mogu posvetiti unučadi. One su te koje načešće, pružaju emocionalnu podršku, dijele savjete i svojom prisutnošću pridonose osjećaju sigurnosti posebice, mladih majki. Mišljenja ispitanica koje su imale pomoć i podršku svojih roditelja i koje iskazuju vrijednost emocionalne potpore i sigurnosti u skladu je s autorima koji taj segment pomoći nazivaju djelotvornom potporom bake i djedova u odgoju unučadi (Berk 1994, prema Ljubetić, 2007). Upravo taj psihološki aspekt potpore i njezinu ulogu i važnost za mlade roditelje ističe i autorica Dujmović (2008). Različiti su oblici aktivnoga uključivanja baka/djedova u život mladih obitelji od pružanja izravne pomoći u obavljanju kućanskih poslova, nabavci hrane i potrepština, pomaganju i/ili preuzimanju brige za (mlađe) dijete ili pak, provođenja vremena s drugim (obično, starijim) djetetom. Najčešće, odluku o uključivanju bake/djeda u život mlade obitelji donose same majke no, ponekad ta je odluka vezana za okolnosti (zajedničko stanovanje, ili pak, nedostupnost, odsustvo interesa baka i djedova za aktivno uključivanjem ili aktivni zaposlenički status baka/djedova). Trend dužeg radnog vijeka baka i djedova koji zbog toga nisu uvijek u mogućnosti aktivno sudjelovati u životu ističe i autorica Dujmović (2008) te dodaje kako bez obzira na to koliko danas vremena bila drugačija, jedna činjenica ostaje uvijek ista, a to je da najčešće, mladi roditelji na neki, sebi svojstven, način trebaju svoje roditelje. Idealno je kada o razini i intenzitetu toga uključivanja mogu iskreno i otvoreno razgovarati, dogovarati, pregovarati i evaluirati učinke te tako izbjeći (moguće) konflikte.

Dobrobiti aktivnog sudjelovanja

Na drugo istraživačko pitanje dobiveni su odgovori koje je bilo moguće grupirati u osam područja i to: Emocionalna potpora primjerice, M11: „Umjesto roditelja, imala sam susjedu. Kada su djeca bila mala, povremena fizička pomoć je bila od ogromne važnosti za mene, ali ta emocionalna potpora koju sam od nje (susjeda op.a.) dobivala, to razumijevanje koje je pokazivala za moje izljeve

gnjeva i frustracije zbog nesudjelovanja i neuključenosti mojih roditelja, to suosjećanje koje je imala za mene, spremnost na slušanje (uvijek iste priče) za mene su bili od nemjerljive važnosti. Sada mogu to reći, ona mi je značajno pomogla sačuvati moje mentalno zdravlje.”; Savjeti primjerice, M4: „Bila sam dosta nesigurna i plašljiva prvi dan kad smo muž i ja donijeli dijete kući. Znam da su mi u tim trenutcima najviše nedostajali majčini savjeti.”; Prisutnost primjerice, M12: „...Samo njeno prisustvo ulijevalo mi je osjećaj sigurnosti.”; Fizička pomoć primjerice, M6: „Uloga bake reflektirala se na različite načine od pomaganja u kućanskim poslovima, obavljanju kupovine, pomaganju oko djeteta i provođenjem vremena s drugim djetetom“; Financijska pomoć primjerice, M15: „Ruku na srce povremena kupnja robe za dijete, voće, igračke, kozmetika za dijete, a koji put i za mene (hahaha), jest u konačnici prilična financijska pomoć našem kućnom budžetu.”; Zadovoljstvo primjerice, M12: „Uživam gledati kako je moje dijete sretno kada se igra i druži s bakom. Taj njihov odnos je nakako poseban.”; Vrijeme za sebe i supruga primjerice, M11: „Tih sat-dva što ga preuzmu, ono... samo da muž i ja odemo popit sami kavu u miru to je praznik za moju dušu. Ne bih imala ništa protiv ni da je češće (hahaha).“; M1: „Isto tako sve dok mi majka pomaže mogu sebi priuštiti neke sitne radosti i nekad ja i muž imamo vremena samo za sebe.”; Izbjegavanje upisa u jaslice i vrtić primjerice, M1: „Prednost je ta što mogu mirna otići na posao jer znam da mi je dijete u sigurnim rukama, a isto tako da mi nema majke morala bih se odlučiti ili za jaslice ili za neku tetu čuvalicu što bi nas i financijski opteretilo.” M3: „Prvi put kad sam ostavila dijete s tom gospođom bilo mi je najgore. Osjećala sam veliku težinu na srcu i poželjela sam da je bar moja majka ovdje da mogu mirno otići na posao. Iako sam uspijevala sve odrađivati kako treba bez puno pomoći dok nisam radila, sad tek vidim koliko je dobro imati u blizini majku ili oca da pomognu kad zatreba.”

Emocionalnu potporu, davanje savjeta i fizičku prisutnost bake koja daje osjećaj sigurnosti tijekom aktivne uključenosti i angažmana ističu gotovo sve sudionice istraživanja. Istodobno, ističe se i konkretna fizička, materijalna, ali i financijska pomoć no, ono što majke posebice naglašavaju je osobno zadovoljstvo zbog kvalitetnog odnosa, ljubavi i zajedništva baka i unučadi. Beebe i Duncan (2006) navode razne uloge baka i djedova u životu unučadi te ističu kako baka i djed svojim unucima mogu biti prijatelj za igru, mentor, savjetnik, ali i surogat-roditelj uz pružanje bezuvjetne ljubavi i podrške. Gotovo sve sudionice istraživanja koje su imale pomoć baka/djedova u odgoju svoje djece istakle su „vrijeme za sebe (i supruga)“ koje im je bilo omogućeno upravo zato što su imale primjerenu pomoć. Upravo taj aspekt čini se vrlo značajnim za održavanje mentalnog zdravlja majki i zdravog odnosa bračnog para (roditelja). Posebice, u najranijoj djetetovoj dobi majke su te koje najčešće, gotovo svo vrijeme provode s djetetom i izvan su uobičajenih aktivnosti na koje su do rođenja djeteta navikle (posao, kontakti, dinamika, raznolikost izazova i sl.). Intenzivne promjene rođenjem djeteta doživljavaju i očevi, ali ipak nešto drugačije u odnosu na majke. Stoga i ne čude rezultati istraživanja (Čudina i Čudina-Obradović, 2001, 725) na 505 bračnih parova s područja Zagreba i zagrebačke županije koji pokazuju kako rođenje prvog djeteta temeljito mijenja „strukturalne i procesne karakteristike obiteljske jedinice“ te kod oba bračna partnera dovodi do sličnog doživljaja „smanjene bračne kvalitete“. Kada postoji povremena ili stalna socijalna potpora mlada obitelj se lakše nosi sa izazovima roditeljstva. Jedan od oblika socijalne potpore mladim obiteljima, osim baka/djedova i rodbine, su plaćeni pojedinci i ustanove ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja koje zbrinjavaju djecu dok su roditelji na poslu. Međutim, mnogi roditelji posebice, u prve tri godine života djeteta nastoje izbjeći prepuštanje djeteta na brigu nekome drugome osim bake. Neke sudionice to opravdavaju željom da zaštite djecu od čestih pobola, a neke pak, izriječom navode kako najviše povjerenja imaju u bake. Ovi rezultati potvrđuju razmišljanja autorice Vekić Kljaić (2008) koja ističe kako su bake i djedovi u odgoju unuka najprirodnija zamjena za roditelje.

Nedostaci aktivnog sudjelovanja

Treća istraživačka tema bila je posvećena istraživanju nedostataka aktivnoga sudjelovanja baka i djedova u odgoju djeteta, a oni se odnose na Pretjeranu afektivnu povezanost dijete-baka/djed primjerice, M1: „Dijete se naviklo na njihovu stalnu prisutnost i ponekad jednostavno ne bi podnosilo da ih ne vidi svaki dan. Odsutnost bake i djeda bi bio veliki problem, ponekad i do mjere da dijete ne bi htjelo poslušati mene ili oca ili se ne bi moglo smiriti dok ne vidi ponovno baku i djeda.”; Popuštanje

djetetu(razmaženost), primjerice, M1: „Iako to nisu željeli, ipak su ga razmazili. Još uvijek mu udovoljavaju u nekim sitnicama koje suprug i ja branimo. Nekada se i porječamo oko toga, ali ne traje to dugo“; Miješanje u roditeljski odgoj, primjerice, M2: „Često mi se činilo da ja uopće i nisam majka mom sinu. Baka je preuzela kompletnu odgojnu ulogu, a mene bi povremeno uključivala kada bi bio neki problem s djetetom kojega je trebalo riješiti i to tek kada je krenuo u školu. Često mi je to stvaralo problem i nezadovoljstvo, ljutnju, ali zbog „mira u kući“ nisam se bunila. Čini mi se da moj nezadovoljavajući odnos sa mojim sinom korijen vuče upravo iz tih ranih godina njegova života. Užasno mi je žao što se nisam više založila za svoj brak i svoje majčinstvo. Možda bi puno toga bilo drugačije. Najveći nedostatak je činjenica da se moj suprug nije uopće uključivao u djetetov odgoj niti su uspjeli ikada izgraditi dobar odnos. Kada je sin krenuo u školu moj suprug je poginuo, pa je (i dalje) očinsku figuru ima djed. On mu je uzor. S mlađim djetetom stvari radim drugačije.“; Gubitak roditeljskog autoriteta, primjerice, M2: “Nisam niti mogla biti autoritet svom djetetu kada je baka uvijek bila “glavna”, M15: „Teško je izgraditi roditeljski autoritet kada se u odgoj petljaju svi koji su oko njega, a dijete ide linijom manjeg otpora....(zabrinuti izgled lica)....Bojim se kako će to sve biti kasnije kada odraste, ode u školu...tko će onda s njom doći na kraj?“; Financijsko opterećenje za roditelja (zbog stečenih navika s bakom/djedom), primjerice, M7: „Kupuju im sve što i kada požele, a onda djeca misle da tako može i s nama. To je nemoguće financijski izdržati, a sve same gluposti“.

Analizirajući odgovore ispitanica kojima su baka i djed aktivno pomagali u odgoju djeteta utvrdili smo kako sve ističu kao nedostatak njihova aktivnog angažmana popuštanje djetetu u situacijama kada oni (roditelji) to ne bi napravili te posljedično, djetetovu razmaženost; povremeno (ili trajno) miješanje u roditeljski odgoj, ali i (pre)veliku afektivnu povezanost dijete-baka/djed. Ovaj fenomen ističe i autorica Vekić Kljaić (2008) koja navodi da se može dogoditi da dijete razvije veću privrženost prema baki i djedu pa se roditelji u situaciji preuzimanja vodeće uloge u odgoju djeteta ponekad teško snalaze. Miješanje u roditeljski odgoj, ne postojanje granica, pretjerana popustljivost i sl., može prouzročiti mnogo odgojnih šteta za dijete, ali i ugroziti roditeljski autoritet što ima dalekosežne posljedice na cjelovit i zdrav razvoj djeteta. No, ako su roditelji suglasni oko odgojnih postupaka, dosljedni u izboru svojih ponašanja, imaju ista načela, vrijednosti i stavove o i u odgoju velika je vjerojatnost da će uspjeti izgraditi autoritet iz odnosa s djetetom, a koji se onda dragovoljno slijedi (Ljubetić, 2012).

Pri analizi dobivenih odgovora u ovom istraživanju iskristalizirala se i **četvrta tema** koja inicijalno, nije bila obuhvaćena istraživačkim pitanjima i to: (4) **Efekti nesudjelovanja bake i djedova u odgoju djeteta** te njeni kodovi (Efekti nesudjelovanja za bake i djedove, djecu i roditelje): Efekti nesudjelovanja na bake i djedove, primjerice, M11: „Nedostatci su najveći za njih. Nisu uspjeli izgraditi dovoljno jake i kvalitetne odnose sa starijom djecom, nisu nikada ušli u srž njihovih života, više su formalno, a manje stvarno sudjelovali u njihovu razvoju. Današnji korektni odnosi bake, djeda i dvoje starije unučadi je više plod mojih trajnih napora da se održavaju obiteljski odnosi nego li je to istinska potreba i jednih i drugih. Vjerojatno nedostatke osjećaju i moja djeca, jer ponekad znaju problematizirati neke situacija iz ranijeg djetinjstva kada se nisu osjećali ugodno, toplo, sigurno i prihvaćeno pored bake i djeda. Tužno.“; Efekti nesudjelovanja na djecu primjerice, M11: “Prednost nesudjelovanja mojih roditelja u odgoju djece je velika. Njihovi rigidni stavovi o odgoju djece, uvjerenja, krutost... neosjetljivost za djetetove potrebe učinili bi vjerojatno štete u odgojnom smislu i razvoju djece, tako da je jako dobro što nisu imali prilike naštetiti.“; Efekti nesudjelovanja na roditelje primjerice, M3: „Smatram da je jedina prednost toga što moji roditelji nisu sudjelovali u odgoju moga djeteta ta što smo ja i suprug uspjeli odgojiti dijete baš onako kako smo i htjeli. Nas dvoje predstavljamo jedini autoritet za njega.“

Razvidno je kako se tema „efekata nesudjelovanja“ sasvim prirodno nametnula odnosno, očekivana je i razumljiva. Naime, kao i u mnogim područjima ljudskog djelovanja, tako i kada je u pitanju djetetov odgoj i nečinjenje može polučiti pozitivne (roditeljski autoritet, „zaštita“ djece) i negativne učinke (gubici na emocionalnoj i odnosnoj razini) na sudionike, a što se jasno pokazalo u ovom istraživanju.

ZAKLJUČAK

Poduzeto istraživanje imalo je za cilj istražiti stavove majki o (ne)uključenosti baka i djedova u odgoj djece rane i predškolske dobi te detektirati pozitivne i negativne učinke te (ne)uključenosti. Iz predočenih rezultata i njihove interpretacije moguće je zaključiti kako su bake i svekrve gotovo podjednako uključene u život mlade obitelji i odgoj djeteta za razliku od djedova koji aktivno sudjeluju u značajno manjoj mjeri, ali kada su uključeni daju svoj doprinos.

Nadalje, jasno su istaknuti pozitivni i negativni učinci uključivanja baka i djedova u djetetov odgoj, ali i efekti njihova neuključivanja na sve sudionike. Značajnim se čini nastaviti kvalitativna i kvantitativna istraživanja na ovu temu kako bi se primjerice, istražile dobrobiti za obitelj(i) i pojedince od angažmana baka i djedova u djetetov odgoj, a posebice, učinaka na obiteljsku koheziju, fleksibilnost i komunikaciju te djetetova akademska i druga postignuća.

LITERATURA

1. Ando, H., Cousins, R., Young, C. (2014). Achieving saturation in thematic analysis: development and refinement of a codebook, *Comprehensive Psychology*, 3(4): 1-7. <https://doi.org/10.2466/03.CP.3.4>
2. Archard, D. (2010). *The Family. A Liberal Defence*. London: Palgrave Macmillan. <https://www.palgrave.com/gp/book/9780230580596> (posjećeno: 13. 10. 2019).
3. Beebe, M. i Duncan, S.F., (2006). Importance of Grandparents to Their Grandchildren, School of Family Life, Brigham Young University, Preuzeto s: <https://foreverfamilies.byu.edu/Pages/importance-of-grandparents-to-grandchildren> (Pristupljeno: 15.5.2019.)
4. Berc, G., Blažeka Kokorić, S. i Dučkić Sertić, A. (2017). Strengthening family cohesion through shared participation of family members in religious activities in Croatia. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 36 (3): 326-345. (<https://doi.org/10.1080/15426432.2017.1322931>)
5. Bronfenbrenner, U. (1997). *Ekologija ljudskog razvoja*. Prirodni i dizajnirani eksperimenti. Zavod za udžbenike I nastavna sredstva, Beograd.
6. Buljan Flander, G. i suradnici (2018). *Znanost i umjetnost odgoja: praktični priručnik o suvremenom odgoju za roditelje i odgojitelje*. Sveta Nedelja: Geromar.
7. Čudina- Obradović, M. i Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
8. Obradović, J. i Čudina-Obradović, M. (2001). Broj djece u obitelji i spol bračnog partnera kao prediktori bračne kvalitete, *Društvena istraživanja*, 10 (2001), 4-5; 709-730.
9. Družinec, V. (2016). Transfer vrijednosti s roditelja na djecu. *Školski vjesnik: časopis za pedagoški teoriju i praksu*, 65 (3), 2016. Preuzeto s: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=262473 (Pristupljeno: 17.5.2019.)
10. Dujmović, M. (2008). Tata, mama, postajete djed i baka. *Dijete, vrtić, obitelj : Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 14 (52), 2008. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/176032> (Pristupljeno: 12.5.2019.)
11. Glaser, B. G., Strauss, A. L. (1967) *The discovery of grounded theory; strategies for qualitative research*, New Jersey: Aldine.
12. Glonti K, Hren D. (2018). Achieving saturation in qualitative analysis: developing a codebook for a study on peer review in biomedical journals. Abstracts of the 25th Cochrane Colloquium, Edinburgh, UK. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (9 Suppl 1). <https://doi.org/10.1002/14651858.CD201801>.
13. Haralambos, M. i Heald, R. (1980). *Uvod u sociologiju*. Globus: Zagreb.
14. Klepic, S. i Laklija, M. (2018). Bake i djedovi – uloga u skrbi za djecu u obitelji. *Napredak*, 159 (3), 325-348. (Preuzeto 5.3.2020. na: <https://hrcak.srce.hr/223377>.)
15. Jacob, A. S., Furgerson Paige, S. (2012). Writing interview protocols and conducting interviews: tips for students new to the field of qualitative research, *The Qualitative Report*, 17(42), str. 1-10. Dostupno

na:https://nsuworks.nova.edu/tqr/vol17/iss42/3?utm_source=nsuworks.nova.edu%2Ftqr%2Fvol17%2Fiss42%2F3&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages.

16. Ljubetić, M. (2007). *Biti kompetentan roditelj*. Zagreb: Mali profesor.
17. Ljubetić, M. (2012). *Nosi li dobre roditelje roda?* Zagreb: Profil knjiga d.o.o
18. Nietzel, M.T., Bernstein, D.A., Milich, R. (2002). *Uvod u kliničku psihologiju*. Jastrebarsko: Naklada Slap
19. Schaffer, H. R. (2000). *Social Development*. Massachusetts, Blackwell Publishers Ltd.
20. Seiffge-Krenke, I. i Pakalniskiene, V. (2011). Who Shapes Whom in the Family: Reciprocal Links Between Autonomy Support in the Family and Parents' and Adolescents' Coping Behaviors. *Journal of Youth and Adolescence* 40: 983–995.
21. Smith, K. M., Freeman, P. A. i Zabriskie, R. B. (2009). An Examination of Family Communication within the Core and Balance Model of Family Leisure Functioning. *Family Relations*, February 2009:79-90.
22. Tkalac Verčić, A., Sinčić Ćorić, D. i Pološki Vokić, N. (2014). *Priručnik za metodologiju istraživanja u društvenim djelatnostima: kako osmisliti, provesti i opisati znanstveno i stručno istraživanje*. Zagreb: M.E.P. d.o.o.
23. Vekić Kljaić, V. (2008). Kad cijelo selo odgaja dijete. *Dijete, vrtić, obitelj : Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 14 (52), 2008. Preuzeto s: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=259671 (Pristupljeno: 17.5.2019.)
24. Yusuf, M. (2014). The role of grandparents in grandchildren totality development. *Journal of Research, Policy & Practice of Teachers & Teacher Education (JRPPTTE)*, 4(2), 73-81.
25. Zloković, J. i Čekolj, N (2018). *Osnaživanje obitelji za razvoj pozitivnih odnosa*. Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet: Rijeka.

INTERNETSKI IZVORI

1. Existential Field I: Family Structures & Family Forms – An Overview of Major Trends and Developments Working Report (April 2010) https://www.ag-familie.de/media/agfdoc/EF1_Family_Structures_Family_Forms.pdf (posjećeno: 03.3. 2020.)
2. Državni zavod za statistiku (2018). Statistički ljetopis Republike Hrvatske, 2018, dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (posjećeno 4.3.2020.)

ROLE OF GRANDPARENTS IN THE FAMILY: OPINIONS AND ATTITUDES OF MOTHERS

Ph.D. Maja Ljubetić, full professor
Ph.D. Anita Mandarić Vukušić, assistant professor
Ena Amižić
University of Split
Faculty of Humanities and Social Sciences
Department of Pedagogy
Republic of Croatia

Abstract: *The modern family has significantly changed its structure, with regard to the past decades, by increasing the number of nuclear and single-parent families and remarried families, while reducing the number of extended or multi-generational families. Independent living of parents and their children in their own households has emerged as a growing trend, while cohabitation with extended family members is extremely rare. Although these trends point out to an eagerness for independence in "young" families, there is, nonetheless, a desire of young parents to maintain (to a greater or a lesser extent) close contacts and relationships with their parents and parent families, i.e. with grandparents of their own children. Grandparents present the most natural replacement for parents, and because of their life experience, they can be a source of knowledge and support that can help in a child's development. In order to determine parents' views on the involvement of grandparents in family life, interviews were conducted with sixteen (16) mothers of early and preschool age children. The results of the research section of this paper point out to both advantages and disadvantages of active involvement of grandparents in the lives of families. Effects of grandparents' non-involvement in child upbringing on all participants were also outlined. The advantages include emotional, physical and financial support, counseling, satisfaction with the quality of the grandparent - grandchild relationship, time for oneself and avoiding of enrolling into nursery/preschool. However, extreme interference with the child's upbringing, lenience with grandchildren, excessive affective grandchild – grandparent bond, loss of parental authority and the parents' financial burden due to acquired habits have emerged as disadvantages. In addition to the aforementioned, positive and negative effects of the involvement of grandparents in the upbringing of children, concerning them, the children and their parents, were identified. The fact that arises is that the support of grandparents usually makes child's upbringing easier. Additionally, what grandparents can offer their grandchildren is unconditional love, a sense of security, community and support, albeit sometimes in the wrong direction.*

Key words: *grandmother/grandfather, family, relationships, support, parenting*